

УДК 331.5.338.436

Шишпанова Н.О.,
аспірант,
Миколаївський національний аграрний університет*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Постановка проблеми. Найгострішими проблемами сучасного українського села є депопуляція і старіння сільського населення, поширення безробіття, падіння добробуту сільських жителів, занепад соціальної інфраструктури, занедбання сільських населених пунктів та ін. Складне соціально-економічне становище сільських територій регіонів України багато в чому спричинене загостренням кризи зайнятості, що не тільки підриває основи розвитку економіки сільських територій, а й загрожує продовольчій безпеці та звужує демографічно-відтворювальну базу, що і зумовлює актуальність дослідження та необхідність розробки стратегічних напрямів формування зайнятості сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зайнятості і безробіття сільського населення присвячено чимало наукових досліджень. Їх результати широко висвітлені у працях провідних українських вчених: С. І. Бандура, І. Ф. Гнибіденка, В. С. Дієсперова, Ю. М. Краснова, Е. М. Лібанової, В. Я. Месель-Веселяка, О. Д. Руснака, В. П. Рябоконея, В. В. Юрчишина, К. І. Якуби та інших. Але, віддаючи належне науковим розробкам зазначених вчених, їх основоположному внеску у вирішення теоретико-методичних проблем зайнятості та ринку праці, необхідно зазначити, що сьогодні прогресує скорочення зайнятості на селі, особливо у формальному секторі, зумовлює необхідність подальшого дослідження та розробки ефективних заходів подолання окреслених проблем.

Постановка завдання. Мета статті - аналітична оцінка сучасного стану, тенденцій і структури зайнятості населення сільських територій, визначення актуальних проблем раціонального використання трудового потенціалу села та обґрунтування стратегічних напрямків їх вирішення на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зайнятість, як основна форма реалізації економічної активності населення і засіб для забезпечення його добробуту, є однією з головних характеристик розвитку трудового потенціалу. Рівень зайнятості характеризує ступінь використання працюючого населення у сфері суспільно корисної праці і виступає індикатором стимулів людського розвитку в сфері праці. З точки зору впливу зайнятості на стан людського розвитку мають значення не тільки її обсяги, а й якісні параметри. Головними серед тих, що впливають на можливості людського розвитку є поширеність зайнятості, що не дозволяє забезпечити умови якісного відтворення робочої сили, а також відносний рівень ціни праці з точки зору відстані від мінімальних державних стандартів [6].

Досліджуючи зайнятість населення Миколаївської області, варто відмітити, що протягом досліджуваного періоду рівень сільської зайнятості значну перевищував міську, особливо це відчутно у 2012р. – на 9,9 в.п. Раціональним поясненням позитивних показників зайнятості сільського населення виступає те, що відповідно до термінологічних пояснень, які містяться в матеріалах вибіркових обстежень населення (домогосподарств) з питань економічної активності, зайнятість населення означає не тільки працю за заробітну плату (за наймом), але також і задля одержання прибутку чи сімейного доходу на власному підприємстві, включаючи виробництво в особистому селянському господарстві (на дачній чи присадибній ділянці) з метою ринкової реалізації виробленої

*Науковий керівник: Гончаренко І. В. – д.е.н., професор

продукції. У такому разі, в сільській місцевості ситуація на ринку праці виглядає кращою, ніж у міських поселеннях, що нерідко відмічається дослідниками аграрного ринку праці [7].

Для розширення проведеного аналізу зайнятості населення Миколаївщини, порівняємо її індикатори в динаміці із показниками сусідніх областей та показниками по Україні (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років в Україні та регіонах Причорномор'я
(у % до всього населення відповідного віку)**

Регіони	Рік					Середньорічний абсолютний приріст, %
	2009	2010	2011	2012	2013	
АРК	60	60,5	61,7	62,1	62,3	0,575
Одеська область	56,9	57,5	58,1	59,2	59,6	0,675
Миколаївська область	58,2	59,1	59,8	59,9	60,6	0,6
Херсонська область	57,9	58,9	58,5	58,7	59,6	0,425
По Україні	57,7	58,5	59,2	59,7	60,3	0,65

Джерело : складено автором на основі [4]

Незважаючи на те, що зайнятість населення в Миколаївській області зростала порівняно з 2009 роком меншими темпами, ніж по Україні, рівень зайнятості в регіоні залишається майже на такому рівні, як по Україні в цілому. А серед сусідніх областей він був традиційно менший, ніж в АРК.

Особливістю зайнятості сільського населення Миколаївської області є те, що стабільно протягом 13 років серед чисельності зайнятого населення майже 80,0% становлять зайняті у сільському господарстві і суміжних галузях (рис. 1). Це закономірно, адже відомо, що сільські території становлять основу сільського господарства, а сфера прикладання праці і зайнятість трудових ресурсів перебувають в залежності від наявності земельних ресурсів та їх розподілу по землекористувачах. Так, на початок 2013р. в області нараховувалося 4,6 тисячі діючих аграрних підприємств (зареєстрованих юридичних осіб за основним видом діяльності), за якими закріплено 1040 тис.га сільськогосподарських угідь. У фермерських господарствах зосереджено 33% цих угідь, у господарських товариствах – 30,8%, у приватних підприємствах – 24,3%.



Рис. 1. Динаміка чисельності зайнятого населення сільських територій Миколаївської області

Джерело : складено автором на основі [1; 2]

Значний вплив на використання трудового потенціалу та зайнятість трудових ресурсів в сільській місцевості мають трансформаційні процеси в аграрній сфері. Проте внаслідок ринкових трансформацій, більшість селян були звільнені з реформованих підприємств, а в 2008 році, з метою подолання наслідків фінансово-економічної кризи, їх було віднесено до категорій самозайнятих, витіснено в особисті селянські господарства та позбавлено належного захисту від безробіття.

Продовжуючи розглядати проблеми розвитку зайнятості в сільських територіях, варто засвідчити ще одну негативну тенденцію (табл. 2). Загалом у важливій бюджетоутворюючій галузі регіону зайнято найбільше – майже 80,0% або 137,8 тис.осіб (у 2013 р.). Але серед них тільки 21,5 тис.осіб або 15,6% – наймані працівники.

Таблиця 2

Порівняльна динаміка чисельності найманих працівників сільських територій
Миколаївської області на кінець року

Рік	Зайняте населення в усіх сферах			Зайняте населення в сільському господарстві і суміжних галузях			
	всього, тис.осіб	в т.ч. найманих		всього, тис.осіб	в т.ч. найманих		
		тис.осіб	у % до всього зайнятих		тис.осіб	у % до зайнятих в с.г.	у % до всіх найманих
2000	162,3	160,2	98,7	137,8	95,5	69,3	43,3
2005	179,2	105,2	58,7	135,2	41,7	30,8	39,6
2009	185,3	84,5	45,6	135,0	24,1	17,6	28,5
2010	189,6	79,7	42,0	133,4	21,3	16,0	26,7
2011	185,9	77,9	41,9	137,4	21,2	15,4	27,2
2012	169,7	75,8	44,7	136,1	20,1	14,8	26,5
2013	172,9	73,8	42,7	137,8	21,5	15,6	29,1

Джерело : складено автором на основі [8]

Решта 116,3 тис.осіб – це переважно самозайняті громадяни. Розвиток самостійної зайнятості на селі відбувається в основному за рахунок активізації її у неформальному секторі економіки, тобто в особистих селянських господарствах. Вони залишаються чи не єдиним місцем прикладання праці майже для кожної другої особи з числа зайнятих мешканців села. Це означає, що майже 85,0% зайнятих в галузі насправді рятуються в особистих селянських господарствах (ОСГ) від неминучого безробіття. А враховуючи те, що такі господарства – це, як правило, виключно трудомістке, низькопродуктивне і малоприбуткове виробництво, то це дає підстави стверджувати, що 116,3 тис.осіб трудових ресурсів села використовуються вкрай неефективно.

До того ж недостатня юридична урегульованість діяльності ОСГ, статусу зайнятих в них осіб, відсутність належної державної підтримки спричиняє значні труднощі для працівників цих господарств, призводить до існування «тіньового» ринку праці. Окрім того, більшість самозайнятих в особистому селянському господарстві не здійснюють внесків до позабюджетних фондів соціального та пенсійного страхування, що в майбутньому може стати значною соціальною проблемою в сільській місцевості [5].

Ще однією серед гострих проблем у сфері зайнятості сільського населення Миколаївської області є невідповідність між попитом та пропозицією на робочу силу (табл. 3). Через недостатню кількість нових робочих місць, насамперед в агропромисловому комплексі, чисельність незайнятих осіб у розрахунку на одне вільне робоче місце (вакансію) у 2013 році склала 162 осіб. Складна ситуація, що склалася з працевлаштуванням населення сіл, селищ та малих міст, є наслідком недостатньої державної підтримки економічного розвитку сільських територій, зокрема їх інфраструктури.

Таблиця 3

Попит та пропозиція робочої сили на аграрному ринку праці Миколаївської області

Рік	Потреба у кваліфікованих робітниках сільського та лісового господарств, осіб	Чисельність незайнятих кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, осіб	Навантаження незайнятих кваліфікованих робітників сільського господарства на одне вільне робоче місце (вакантну посаду), осіб
2000	31	976	31
2005	95	1379	15
2009	9	685	76
2010	9	929	103
2011	5	757	151
2012	14	754	54
2013	7	1131	162
2013р. у % до 2000р.	18,9	3,2	522,6
2013р. у % до 2012р.	50,0	4,1	300,0

Джерело : [8]

На кінець 2013р. кількість громадян, які шукали роботу на аграрному ринку праці області за допомогою державної служби зайнятості, становила 1131 осіб. При цьому, відповідно до вимог чинного законодавства, а також завдяки налагодженню взаємовигідної співпраці з підприємствами,

установами та організаціями, на кінець 2013р. служба зайнятості Миколаївської області налічувала лише 7 вакансій для кваліфікованих робітників аграрної сфери.

Висновки з проведеного дослідження. Оцінюючи сучасний стан розвитку трудового потенціалу села та забезпечення сільського населення робочими місцями, вважаємо, що на загострення ситуації у сфері зайнятості сільського населення протягом останніх років мають вплив зокрема такі негативні фактори: знецінення вартості сільської праці та надання великими агропідприємствами переваги екстенсивному землеробству; руйнація соціальної інфраструктури та позапрофесійних форм підтримки і розвитку людського потенціалу сільських територій; недостатня увага до диверсифікації ринку праці (до неаграрної зайнятості).

На нашу думку, основними стратегічними напрямками створення нових робочих місць у сільській місцевості є: нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та розвиток неаграрних видів діяльності.

Для забезпечення функціонування першого напрямку необхідно внести істотні зміни до пріоритетних напрямів державної політики, спрямувавши заходи державного регулювання на:

- відновлення багатогалузевого сільськогосподарського виробництва, відродження його трудомістких галузей, формування потужного сегмента органічного сільського господарства;
- створення сприятливих умов для розвитку різних форм малого підприємництва на селі, запровадження спеціальних програм підтримки його конкурентоспроможності;
- формування в сільській місцевості системи агросервісу, інфраструктури виробничого і соціального призначення, підприємств переробки сільськогосподарської продукції, власної торговельної мережі сільськогосподарських підприємств.

В сучасних умовах найперспективнішими, на нашу думку, галузями несільськогосподарської зайнятості в регіоні можуть стати:

1. Діяльність у туристичній сфері. Саме сільський туризм визнаний в Європі, як пріоритетний у сфері відпочинку. Тим самим забезпечується різноваріантне використання трудового потенціалу села, що дасть можливість розширити сферу зайнятості сільських жителів з максимальним урахуванням історичних особливостей, національних традицій і звичаїв українського села.

2. Виробництво енергії на основі відновлювальних джерел. Варто відмітити, що Миколаївська область має відмінні стартові умови для розвитку альтернативної енергетики. Кількість сонячних днів у Очаківському районі становить близько 300 безхмарних днів на рік. На території Миколаївщини зосереджено близько 10% усього вітрового потенціалу України [3].

3. Діяльність у сфері культури, мистецтва та національно-етнічної спадщини, упорядкування земельних угідь та покращення ландшафтів.

4. Розвиток сфери послуг. Окрім технічного сервісу для агропромислового комплексу, реалії сучасної життєдіяльності сільського населення вимагають від нього творчих нестандартних підходів до організації нових робочих місць. Це може бути ремонт машин та агрегатів, послуги односельчанам з обробки землі, ведення тепличного господарства тощо. Також можна використовувати житлово-комунальний, побутовий сектор, сектор торгівлі, громадського харчування та надання послуг шляхом використання мережі Інтернет, ін.

Вважаємо, що реалізація обґрунтованих нами пропозицій дасть змогу відчутно збільшити зайнятість сільського населення Миколаївської області та сприяти не лише формуванню повноцінного ринку праці, а й значному підвищенню конкурентоспроможності економіки.

Бібліографічний список

1. Економічна активність населення Миколаївщини у 2012 році : [статистичний збірник] / [за ред. П.Ф. Зацаринського]. – Миколаїв, 2013. – 190 с.
2. Економічна активність населення Миколаївщини у 2013 році : [статистичний збірник] / [за ред. П.Ф. Зацаринського]. – Миколаїв, 2014. – 193с.
3. Регіональна доповідь про стан навколишнього середовища в Миколаївській області у 2012 році // Миколаївське управління екології та природних ресурсів. – Миколаїв, 2013. – 200 с.
4. Регіони України 2014 : [статистичний збірник] / [за ред. О.Г. Осауленка]. – Київ, 2014. – Частина II. – 725 с.
5. Регулювання зайнятості сільського населення в умовах реформування аграрного сектору України : Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1107>.
6. Ринок праці сільської місцевості: стан та перспективи розвитку // Матеріали круглого столу (4 грудня 2013р., м. Київ) / [упоряд. І.Ф. Гнибіденко, Л.Г. Новаш]. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – 136с.
7. Рябоконт В.П. Соціально-економічні проблеми зайнятості сільського населення / В.П. Рябоконт // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 95-99.
8. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2013 рік / [за ред. П.Ф. Зацаринського]. – Миколаїв, 2014. – 615с.

References

1. Zatsarynskyi, P.F. (2013), *Ekonomichna aktyvnist naseleння Mykolaivshchyny u 2012 rotsi* [Economically active population Mykolayiv in 2013], *Statystychnyi zbirnyk* [Statistical Yearbook], Mykolaiv, 190p.
2. Zatsarynskyi, P.F. (2014), *Ekonomichna aktyvnist naseleння Mykolaivshchyny u 2013 rotsi* [Economically active population Mykolayiv in 2013], *Statystychnyi zbirnyk* [Statistical Yearbook], Mykolaiv, 193p.
3. *Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnoho seredovyshcha v Mykolaivskii oblasti u 2012 rotsi*, (2013), [Regional report on the state of the environment in the Mykolaiv region in 2012], Mykolaivske upravlinnia ekolohii ta pryrodnykh resursiv, Mykolaiv, 200p.
4. Osaulenko, O.H. (2014), *Rehiony Ukrainy 2014* [Regions of Ukraine 2014], *Statystychnyi zbirnyk* [Statistical Yearbook], Kyiv, part II, 725p.
5. *Rehulivannia zainiatosti silskoho naseleння v umovakh reformuvannia ahrarynoho sektoru Ukrainy* [Regulation of rural employment in terms of agricultural reform in Ukraine], Analitichna zapyska Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen pry Prezydentovi Ukrainy, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1107> (access date April 3, 2015).
6. Hnybidenko, I.F. (2014), *Rynok pratsi silskoi mistsevosti: stan ta perspektyvy rozvytku. Materialy kruhloho stolu (4 hrudnia 2013r., m. Kyiv)*, [The labor market in rural areas: status and prospects. Round Table Materials (4 December 2013., M. Kyiv)], IPK DSZU, Kyiv, 136p.
7. Riabokon, V.P. (2012), "Socio-economic problems of rural employment", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 95-99.
8. Zatsarynskyi, P.F. (2014), *Statystychnyi shchorichnyk Mykolaivskoi oblasti za 2013 rik* [Statistical Yearbook of Mykolayiv region by 2013], Mykolaiv, 615p.

Шишпанова Н.О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Мета – аналітична оцінка сучасного стану, тенденцій і структури зайнятості населення сільських територій, визначення актуальних проблем раціонального використання трудового потенціалу села та обґрунтування стратегічних напрямків їх вирішення на регіональному рівні.

Методика дослідження. Під час дослідження автором використовувалося широке коло економічних методів, серед яких: бібліографічний (вивчення і опрацювання наукових праць, присвячених формуванню і використанню трудового потенціалу); аналізу та синтезу (при побудові причинно-наслідкових зв'язків та виявленні закономірностей); економіко-статистичний (при опрацюванні офіційних статистичних даних різних рівнів); метод групування (для визначення загальних ознак і формулювання висновків по сукупності досліджуваних об'єктів).

Результати. Обґрунтовані рекомендації щодо основних стратегічних напрямів створення нових робочих місць у сільській місцевості регіону. Встановлено, що такими напрямками є: нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та розвиток неаграрних видів діяльності. Визначено, що найперспективнішими галузями несільськогосподарської зайнятості в регіоні можуть стати: розвиток туристичного бізнесу, виробництво енергії на основі відновлювальних джерел, діяльність у сфері культури та мистецтва та розвиток сфери послуг.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні напрямів диверсифікації сфер прикладання праці на селі та визначенні найперспективніших галузей несільськогосподарської зайнятості сільських територій Миколаївської області.

Практична значущість. Обґрунтовані пропозиції стосовно стратегічних напрямів створення нових робочих місць у сільській місцевості Миколаївської області забезпечать збільшення зайнятості сільського населення та сприятимуть не лише формуванню повноцінного ринку праці, а й значному підвищенню конкурентоспроможності економіки.

Ключові слова: зайнятість, рівень зайнятості населення, попит робочої сили, пропозиція робочої сили, сільські території, сільське господарство.

Shyshpanova N.O. TOPICAL PROBLEMS OF EMPLOYMENT OF THE POPULATION OF RURAL TERRITORIES AND STRATEGIC DIRECTIONS OF THEIR SOLUTION

Purpose. The analytical evaluation of the current state, trends and structure of employment of population of rural areas, determination of actual problems of rational use of labor potential of rural areas and substantiation of the strategic directions of their decision at the regional level.

Methodology of research. During the research, the author used a wide range of economic methods, including: bibliographic (while studying and processing of scientific works devoted to the formation and use of labor potential); analysis and synthesis (in the construction of causal relationships and identification of patterns); economics and statistics (while processing the official statistics at different levels); grouping method (to determine general signs and formulation the conclusions on the totality of the objects).

Findings. In the article the author gives recommendations about the main strategic directions of the creation of new workplaces in rural areas of the region. In the article was indicated that these directions are: increasing of the volume of agricultural production and the development of non-agricultural activities.

Originality of the results of research is the justification of the directions of diversification of spheres of employment in rural areas and determination the most promising sectors of the non-agricultural employment in rural areas of Mykolayiv region. Determined that the most promising sectors of non-agricultural employment in the region

could be: development of tourism, energy production from renewable sources, activities in the field of culture and art and the development of services.

Practical value. Substantiated proposals for strategic directions of creation of new workplaces in rural areas of Mykolayiv region, which will increase rural employment and promote not only formation of a full labor market, but also significantly increasing of the competitiveness of the economy.

Key words: employment, the level of employment, demand for labor, supply of labor, rural areas, agriculture.

Шишпанова Н.А. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИХ РЕШЕНИЯ

Цель – аналитическая оценка современного состояния, тенденций и структуры занятости населения сельских территорий, определение актуальных проблем рационального использования трудового потенциала села и обоснование стратегических направлений их решения на региональном уровне.

Методика исследования. В ходе исследования автором использовалось широкий круг экономических методов, среди которых: библиографический (изучение и обработки научных работ, посвященных формированию и использованию трудового потенциала); анализа и синтеза (при построении причинно-следственных связей и выявлении закономерностей); экономико-статистический (при обработке официальных статистических данных различных уровней); метод группировки (для определения общих признаков и формулирование выводов по совокупности исследуемых объектов).

Результаты. Обоснованы рекомендации относительно основных стратегических направлений создания новых рабочих мест в сельской местности региона. Установлено, что такими направлениями являются: наращивание объемов производства сельскохозяйственной продукции и развитие неаграрных видов деятельности. Определено, что наиболее перспективными отраслями несельскохозяйственной занятости в регионе могут стать: развитие туристического бизнеса, производство энергии на основе возобновляемых источников, деятельность в сфере культуры и искусства и развитие сферы услуг.

Научная новизна исследования заключается в обосновании направлений диверсификации сфер приложения труда на селе и определены наиболее перспективных отраслей несельскохозяйственной занятости сельских территорий Николаевской области.

Практическая значимость. Обоснованные предложения относительно стратегических направлений создания новых рабочих мест в сельской местности Николаевской области обеспечат увеличение занятости сельского населения и будут способствовать не только формированию полноценного рынка труда, но и значительному повышению конкурентоспособности экономики.

Ключевые слова: занятость, уровень занятости населения, спрос рабочей силы, предложение рабочей силы, сельские территории, сельское хозяйство.